

EN JØDISK HUMANIST OG HANS VERK

Oskar Mendelsohn in memoriam

Oskar Mendelsohn døde uventet den 1. august 1993. Med hans bortgang har både det jødiske samfunn i Norge og det judaistiske forskningsmiljø i hele Norden lidd et smertelig tap. Oskar Mendelsohn var født i Trondheim den 29. mars 1912. Han tok språklig-historisk embetseksamen ved Universitetet i Oslo i 1937. Han ble deretter lektor i Trondheim i årene 1938-42 og 1945-48. I de mellomliggende årene var han lektor ved Det norske gymnasium i Uppsala. I 1948 flyttet han til Oslo og var der lektor ved Ullern høyere skole inntil han gikk av med pensjon i 1978. Hans innsats i skoleverket og dets organisasjoner var betydelig. Generøst øste han av sin innsikt og viten overfor både kolleger og elever. Norsk lektorlag (i dag en del av Norsk lærerforbund) gjorde ham til en av sine meget få æresmedlemmer som takk for hans innsats i skolen.

Mendelsohn var fra tidlig ungdom aktiv i jødiske ungdomsorganisasjoner. Han var styremedlem og ble senere æresmedlem både av Jødisk ungdomsforening i Norge og av Det skandinaviske jødiske ungdomsforbund. Han var sekretær for Det Mosaiske Trossamfunn i Trondheim fra 1938 og virket som dets forstander i de vanskelige gjenreisningsårene etter krigen (1945-48). Det jødiske samfunn i Trondheim ble særlig hardt rammet under krigen, og det å gjenskape et levedyktig jødisk samfunn krevde en helt spesiell innsats. Fra 1948 hadde Mendelsohn både styreverv og en lang rekke andre verv i Det Mosaiske Trossamfund i Oslo. Han var styremedlem i foreningen Norge-Israel en rekke år fra stiftelsen i 1948.

Mendelsohn ble tidlig interessert i spørsmål som angikk jødisk historie og jødisk identitet. Under et opphold i Berlin som student opplevde han tidlig i trettiårene hvordan hans jødiske kamerater ble trakassert av nazistene. Hans hovedoppgave til embetseksamen tok opp spørsmålet om *Jødiske innslag i Oscar Levertins diktning*. Avhandlingen ble i 1938 publisert som nr. XXV i serien »Småskrifter fra det litteraturhistoriske seminar«, som i denne perioden ble redigert av professor Francis Bull. Problemstillingen er her i hvilken grad Levertin følte seg som jøde og i hvilken grad han samtidig var seg bevisst en svensk nasjonalfølelse. Gjennom en analyse av den skjønnlitterære del av Levertins forfatterskap dokumenterte Mendelsohn på en overbevisende måte at selv hos en så vidt sekularisert jødisk forfatter som Oscar Levertin, øker hans svenske nasjonalfølelse i samme grad som bevisstheten om hans jødiske avstamning tiltar.

Fra han kom til Oslo var Mendelsohn opptatt av forskning i norsk-jødisk historie. Hans opplevelser under krigen var åpenbart en sterkt medvirkende årsak til det. Hans foreldre og eldste bror mistet livet i Auschwitz. Selv kom han seg til Sverige, blant annet med bildet av Trondheims profanerte synagoge i minnet. Allerede i 1948 skrev Mendelsohn en redegjørelse på 18 sider om Trondheims jøder under krigen. Dette er i realiteten en viktig primærkilde til denne perioden. Manuskriptet fins i Universitetsbiblioteket i Trondheim, stemplet Krigshistorienemndene i Trondheim og Strinda XXI/8.

Mendelsohns hovedarbeid er *Jødernes historie i Norge gjennom 300 år*, bind 1 (1969), bind 2 (1986), Universitetsforlaget, Oslo. En lett revidert utgave av begge bind kom ut i 1987. Dette er et verk på til sammen 1362 sider i stort format. (Det er nærmere presentert

og vurdert av Svante Hansson i *Nordisk judaistik*, Vol. 8, No. 2, 1987, s. 167-69). Det jødiske samfunn i Norge er i og med dette verket utvilsomt blitt et av de best dokumenterte jødiske samfunn i verden, historisk sett. Bak denne fremstillingen ligger et nitid og iherdig arbeid med å oppspore og utnytte et omfattende kildemateriale, som for en del foreligger ganske spredt og for en del er vanskelig tilgjengelig. Mye tid må ha gått med til gjennomlesing av dagsaviser og annet tilsvarende materiale. Viktige utrykte kilder som er utnyttet, er styre- og møteprotokoller, og videre ministerialprotokollene for samtlige jødiske menigheter som har eksistert i Norge, samt riskpolitiets omfattende arkiv fra krigstiden. Mendelsohns styrke og store fortjeneste ligger nettopp i dokumentasjonen, i hans sobre og ubestikkelige omgang med kildene. Hva denne nøkterne tilbakeholdenhet må ha kostet ham av vonde minner og indre opprør, visste bare han selv. Det han ville presentere for sine lesere, var kjensgjerningene. Dersom verket var blitt skrevet av en annen, ville nok også Mendelsohns egen plass i etterkigstidens jødiske historie Norge fått klarere trekk. Nå kan en bare ane den i bakgrunnen.

Det siste større arbeid fra Mendelsohns hånd ble hans populærvitenskapelige sammenfatning (på 176 sider) av sitt store verk, utgitt på Universitetsforlaget, Oslo i 1992: *Jødene i Norge. Historien om en minoritet*. På mesterlig vis og i et levende språk gis det her en greit tilgjengelig fremstilling av stoffet i Mendelsohns hovedverk. Boka fremstår dermed som en verdig avslutning på en omfattende forskerkarriere.

I tillegg til sine større arbeider har Mendelsohn publisert en lang rekke artikler og studier til jødisk historie i Norge. Typisk nok er svært mange av dem opprinnelig foredrag. Han bidro til en rekke norske og utenlandske oppslagsverk, som *Aschehoug og Gyldendals store norske leksikon* og *Encyclopaedia Judaica* og dennes årbøker. En rekke av hans artikler er trykt i *Nordisk judaistik*, som han selv var med og startet, og der han var ett av to norske redaksjonsmedlemmer fra starten i 1975 og til 1985. Han deltok også i grunnleggelsen av Sällskapet för judaistisk forskning og var styremedlem i samme periode. Mendelsohn var en aktiv deltaker ved de fleste av dette selskaps kongresser, fra den første i Stockholm i 1975, så vel som ved andre arrangementer av tilsvarende art. Hans siste fremtreden i selskapets sammenheng var ved kongressen i Lund i mai 1993, der han holdt foredrag over temaet »Jødeforfølgelsene under Hitler-veldet sett med norske dikteres øyne«.

For sin forskningsinnsats ble Mendelsohn i 1989 utnevnt til ridder av 1. klasse av St. Olavs orden. Samme år ble han tildelt Fondet Amalie Laksovs minnepris til vern av menneskerettighetene. Og i 1993 fikk han Det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs minnemedalje i gull.

En spesiell fortjeneste har Mendelsohn ilagt seg gjennom sitt arbeid med *Jødisk menighetsblad*, som han startet i 1976 og siden redigerte og for en stor del selv skrev gjennom 16 årganger inntil han trakk seg tilbake som redaktør og tidsskriftet stanset i 1991. *Jødisk menighetsblad* var ikke et »menighetsblad« i tradisjonell forstand, men et kulturtidsskrift. Dette utkom normalt tre ganger årlig med et sidetall pr. nummer på mellom 45 og 75. Gjennom dette tidsskriftet har Mendelsohn bidratt til å sikre dokumentasjon om jødisk liv og kultur i Norge. Samtidig tør det neppe være tvil om at *Jødisk menighetsblad* sammen med Mendelsohns historiske arbeider i vesentlig grad har bidratt til å fremme jødisk identitetsbevissthet i Norge. Verdien av dette lar set vanskelig måle.

Oskar Mendelsohn var en jødisk kulturpersonlighet. Han har ytt en vesentlig innsats i det norske samfunn både gjennom sitt arbeid i skolen og i landets to jødiske menigheter. Ingen kan i dag erstatte ham når det gjelder hans omfattende historiske kunnskaper. Både

gjennom sin forskning og sitt øvrige virke viste han en vei til integrering av minoriteter i storsamfunnet. Med hans bortgang har det jødiske samfunn i Norge mistet en av sine fremste talsmenn. Hele hans virksomhet var preget av menneskeretts- og menneskeverdstenkning. Helt fra arbeidet om Oscar Levertin i 1938 og fram til »Historien om en minoritet« i 1992 går ønsket om å kunne integrere to kulturer. Hans eget liv var en demonstrasjon av at dette er mulig. Det er mange ved siden av hans nærmeste og det jødiske samfunn i Norge som nå savner ham.

Dagfinn Rian

RAPPORT FRÅN FEMTE NORDISKA KONGRESSEN I JUDAISTIK I LUND 10-12 MAJ 1993

Roger Syrén

Under tre dagars strålende sol, och även i övrigt under förträffliga förhållanden, samlades 37 deltagare till den femte nordiska kongressen i judaistik i Lund 10-12 maj. Kongressen försiggick i Teologiska fakultetens utrymmen, utom öppningssessionen som ägde rum i en större föreläsningssal i komplexet »Eden«.

En kommitté bestående av Ingmar Brohed (ordf.), Mordechai Goldberg, Eva-Maria Jansson (sekr.), Hanne Trautner Kroman och Jaff Schatz hade under mer än 1 års tid arbetat med kongressförberedelserna. Isynnerhet Eva-Maria Jansson som under kongressen fungerade som värdinna och »allt i allo« är värd en stor eloge från deltagarnas sida för sin insats - innefattande allt från löpande administration till servering och guidning under utflykten! Under avslutningssessionen presenterade hon också sin egen forskning inom ramen för »doktorandintroduktioner«, ett nytt inslag i kongressprogrammet som förverkligade ett initiativ från den förra kongressen i Trondheim.

Föredragen uppvisade en imponerande spridning och bredd i den judaistiska forskningen, för det mesta i eller med någon anknytning till de nordiska länderna. Inbjudna föredragshållare var Jacob Neusner, som under våren och sommaren 1993 var visiting professor vid Åbo Akademi. Hans föredrag under öppningssessionen behandlade »Settled Issues, Neglected Questions in the Study of Formative Judaism«, och den andra dagen gav han oss på sitt briljanta sätt insyn i ämnet »Judendomens feminisering. Strukturella förändringar och deras betydelse för skapandet av det rabbiniska systemet«. Detta föredrag höll han alltså på svenska! Julius Schoeps från det nygrundade Moses Mendelssohn-centret i Potsdam - vilket han också presenterade - gav å sin sida en intressant inblick i Theodor Herzls idévärld och hans vision av den judiska staten. Jutta Kristensson, också hon från Tyskland (Kiel och Raisdorf) föreläste om symboliken i Rose Ausländers lyrik.

De nordiska föredragshållarnas ämnen spände över de klassiska källorna (R. Syrén: Jonaboken; K-J. Illman: Jobsboken; N. Martola: Mitswat Amaleq), historiska judiska